

Agnieszka Kijak <https://orcid.org/0000-0002-4547-3798>

Uniwersytet w Siedlcach

e-mail: agnieszka.kijak-mantas@uws.edu.pl

Subiektywnie–pozytywnie o psie (na podstawie wypowiedzi respondentów – miłośników i sympatyków czworonogów)

Subjectively–positive about dogs (based on the statements of respondents – lovers and supporters of four-legged friends)

Streszczenie

Niniejszy artykuł stanowi kontynuację działań badawczych związanych z problematyką postrzegania psa. Na tym etapie dokonano eksploracji z wykorzystaniem metod, technik i narzędzi socjologicznych. Przeprowadzono badania ankietowe, w ramach których zadano respondentom pytania o skojarzenia wyrazowe i frazeologiczne z leksemem *pies*. Ze względu na językową odrębność tych form analizowano je oddzielnie. W obu przypadkach dokonano jednak podziału na skojarzenia pozytywne, negatywne oraz neutralne (z dodatkowymi kategoriami wyrazowymi). Skojarzenia wyrazowe ponadto pogrupowano zgodnie z podziałem wprowadzonym przez autorów *Wielkiego słownika języka polskiego PAN*. W efekcie uzyskano katalog subiektywnych wskazań, na podstawie którego można stwierdzić, że osobom opiekującym się psem to zwierzę kojarzy się bardzo pozytywnie. Istotnym wnioskiem okazało się ustalenie, że obecnie odgrywa ono dużą rolę w życiu psychicznym człowieka. W związkach frazeologicznych wciąż utrwalony jest negatywny obraz psa, jednak dostrzegalne są stopniowe zmiany, polegające na nadaniu nowego znaczenia znanym połączeniom wyrazowym, a także na próbach tworzenia nowych – pozytywnie odnoszących się do psa.

Słowa kluczowe: skojarzenia, frazeologizmy, pies, obraz psa

Abstract

This article is a continuation of research activities related to the issue of the perception of dogs. At this stage, exploration was carried out using sociological methods, techniques and tools. Surveys were conducted, in which respondents were asked about word and phraseological associations with the lexeme *dog*. Due to the linguistic distinctiveness of these forms, they were analysed separately. In both cases, however, a division was made into positive, negative and neutral associations (with additional word categories). Word associations were also grouped in accordance with the division introduced by the authors of *Wielki słownik języka polskiego PAN*. As a result, we get a catalogue of subjective associations that show that for people who take care of a dog, this animal has very positive associations. An important conclusion is that dogs currently play a large role in the mental life of humans. In phraseological connections, the image of a dog is fixed negatively, but gradual changes are noticeable. New meanings are given to familiar word combinations, and new ones that are created are associated with dogs positively.

Keywords: connotations, phraseology, dog, image of dogs

Wstęp

Temat postrzegania psów przez społeczeństwo jest w ostatnich latach przedmiotem zainteresowania wielu językoznawców. Wcześniej badano to zagadnienie, zwracając uwagę na zapisy dotyczące tych zwierząt zamieszczone w różnych tekstach historycznokulturowych (Mosiołek, 1992; Mosiołek-Kłosińska, 1995; Karczmarczyk, 1997; Zimnowoda, 2003; Lemański, 2011; Błajet, Błajet, 2017; Kijak, 2024). Analizowano też nowsze źródła, między innymi internetowe. Barbara Cyrek (2017) badała wizerunek psa w serwisach ogłoszeniowych, a Katarzyna Sobstyl zwróciła uwagę na przejawy negatywnego stosunku człowieka do tego zwierzęcia, ustalając przy tym, że wynika on z osobistych doświadczeń i niechęci do przełamania lęków i wejścia w interakcje z czworonogiem (Sobstyl, 2019: 238). We wcześniej prowadzonych badaniach językoznawczych dostrzeżono także produktywność leksemu *pies*, który staje się podstawą dla neologizmów semantycznych w socjolekcie przestępczym (Pacula, 2020) oraz słowotwórczych w socjolekcie młodzieżowym (Burkacka, 2015). Wyraz ten jest również używany do przekazywania negatywnych emocji w stosunku do odbiorcy (Sojka-Masztalerz, 2010), do którego nadawca zwraca się *ty psie*, ale też wykorzystując synonimiczne określenia tego zwierzęcia, takie jak: *burku*, *kundlu* czy nawet *sukinsynu* (Zimnowoda, 2003: 110).

Obszernym źródłem wiedzy do badań nad obrazem psa są związki frazeologiczne. Ich wartość stanowi niewątpliwie ponadczasowość i utrwalenie prawd funkcjonujących w kulturze przez wiele lat. Można z nich czerpać wiele informacji, także dotyczących psa, który postrzegany był jako symbol negatywnych cech, takich jak: nielojalność, nieszczerłość, interesowność czy nieczystość (Błajet, Błajet, 2017: 176–177). Ponadto kojarzył się negatywnie, głównie ze szczekaniem, gryzieniem i agresją (Mosiołek, 1992: 303). Analizując związki frazeologiczne, zwrócono uwagę na nieliczne, takie jak *psie przywiązanie*, *wierny jak pies*, które odnoszą się do psa pozytywnie (Mosiołek-Kłosińska, 1995: 29).

Cel, metody i narzędzia badawcze

Kolejnym – po analizie treści tekstów – etapem działań po części weryfikujących stosunek do psów, było zbadanie tego zagadnienia z wykorzystaniem metod i technik badań społecznych, a więc przy pomocy ankiet. Badania rozpoczęto bez założeń w stosunku do respondentów odnoszących się do tego, czy mają bądź mieli psa. Ankieta była rozsyłana za pośrednictwem portali internetowych do różnych odbiorców. Jednak ze względu na jej dobrowolny charakter okazało się, że w badaniu wzięli udział w większości respondenci życzliwie nastawieni do psów. Potwierdziły to ich odpowiedzi na dwa pytania dotyczące tego, czy lubią psy oraz jakie mają skojarzenia z psami. Na oba pytania niecałe 99% badanych odpowiedziało twierdząco. Ponadto 91% respondentów ma psa (lub jak obecnie często się mówi, jest opiekunem – a nie **właścicielem** – psa). Oczywiście, nie można wnioskować, że brak psa wynika z negatywnego stosunku do tego zwierzęcia. Podobnie w odwrotnej sytuacji, kiedy czworonóg jest w domu, nie znaczy to, że pojawił się tam na życzenie ankietowanej osoby. Pytanie to mogło więc potwierdzić bliższy kontakt ze zwierzęciem, natomiast odpowiedzi nie uznano za bezpośrednio wskazujące na pozytywne nastawienie do psów.

Pytania zamieszczone w ankiecie badawczej:

1. Jakie ma Pani/Pan skojarzenia ze słowem pies?
 - a) pozytywne
 - b) negatywne
 - c) neutralne
2. Proszę napisać słowa (przymiotniki lub rzeczowniki), z którymi kojarzy się Pani/Panu pies. Można podać maksymalnie 3.
3. Jakie zna Pani/Pan przysłowia/powiedzenia lub inne związki frazeologiczne ze słowem pies?
4. Czy ma Pani/Pan psa?
 - a) tak
 - b) nie
5. Jeśli tak, to jak ma imię?
6. Jakimi określeniami nazywa Pani/Pan psa?

Ankietowani, którzy zadeklarowali, że mają psa, zostali poproszeni również o wpisanie jego imienia (zawołania) oraz ewentualnych zdrobnień, którymi nazywają czworonoga. W niniejszym artykule te odpowiedzi jednak nie są analizowane, ponieważ przedmiot zainteresowania stanowią skojarzenia z psem wyrażone bezpośrednio przez leksemy, a także znane związki frazeologiczne. Te drugie badano, mając na uwadze ich rolę jako nośników poglądów na temat psów.

Celem nie była jednak analiza istniejących zwrotów, wyrazów czy fraz, lecz tych wskazanych przez respondentów – i to na ich podstawie postanowiono ustalić wyłaniający się z nich obraz psa, a także zestawić go z wizerunkiem wynikającym ze skojarzeń wyrazowych. Obie formy skojarzeń przeanalizowano pod względem wartości pejoratywnej w stosunku do psa. Pojedyncze słowa natomiast zbadano także, wykorzystując klasyfikację

semantyczną uwzględniającą kategorie tematyczne ważne w życiu człowieka. Uzyskane wyniki były podstawą do sformułowania odpowiedzi na pytania badawcze:

1. Czy zadeklarowana sympatia w stosunku do psów potwierdzi się w wymienionych skojarzeniach wyrazowych i frazeologicznych?
2. Czy obraz psa wynikający ze skojarzeń wyrazowych jest odmienny niż wizerunek utrwalony w związkach frazeologicznych?
3. W której sferze życia plasują się relacje człowieka z psem?

Skojarzenia wyrazowe z leksemem *pies*

W pytaniu o skojarzenia z psem respondenci zostali poproszeni o podanie pojedynczych słów oraz ograniczenie ich do trzech. W związku z tym uzyskano 450 leksemów, które pogrupowano tematycznie. Najwięcej zaklasyfikowano do grupy określonej jako pozytywne cechy, w której znalazły się przymiotniki charakteryzujące zwierzę lub rzeczowniki nazywające właściwość przypisywaną mu przez ankietowanych. Takich niebudzących wątpliwości przy klasyfikacji jednostek odnotowano aż 325. Wśród nich najczęściej wystąpiły leksemy *przyjaciel* (w kilku przypadkach wzbogacony określeniem *najlepszy*) oraz *przyjacielski*. Wystąpiły one w sumie 57 razy. Niewiele mniej notowań liczyły wyrazy *wierny* oraz *wierność* – łącznie odnotowano je 54 razy. Kolejne miejsca zajęły uczucie *miłości* – 34 notowania, stan *radości* – oraz więź *przyjaźni* – wystąpienia odpowiednio 22 i 14 razy. Wśród skojarzeń pojawiły się także związane z innym pozytywnym stanem, takim jak szczęście – 8 notowań.

Za pozytywne uznano także określenia wyrażone przez przymiotniki. Wśród występujących najczęściej znalazły się między innymi: *kochany* i *oddany* – po 13 notowań, *lojalny* – 11 notowań, *przyjazny* – 7 wystąpień, *mądry* – 4 skojarzenia, *bezzinteresowny* – 3 wystąpienia. W gronie pozostałych skojarzeń wskazanych przez ankietowanych wyróżniono jeszcze następujące grupy: leksemy określające aktywności, wyrazy odnoszące się do wyglądu, słownictwo związane z funkcją obronną psa oraz inne, które dotyczą różnej tematyki, więc trudno je jednoznacznie pogrupować. W pierwszej z nich znalazły się skojarzenia, takie jak: *spacer* (10 wystąpień), *zabawa* (6 notowań), *sport i trening* (po 3 wystąpienia). Z wyglądem wiąże się natomiast wymienione przez ankietowanych wyrazy: *nos* (2 wystąpienia), a także pojedynczo odnotowane: *sierść*, *włochaty* oraz *zęby*.

Oddzielnie wyróżniono kategorię tematyczną dotyczącą użyteczności psa, która zgodnie z obecnym postrzeganiem psa – jak wskazują przywołane wyżej badania – wydawała się raczej historyczna. Jednak zapisane przez badanych skojarzenia, takie jak: *obrona*, *ochrona*, *bezpieczeństwo*, *policjant* i *silny*, chociaż występujące nielicznie, pozwalają sądzić, że obraz psa w kulturze wciąż uwzględnia jego funkcjonalność nie tylko jako zwierzęcia do towarzystwa czy członka rodziny.

W grupie „pozostałe” znalazły się różne określenia związane między innymi z zachowaniem psa: *szczekający*, *pewny siebie*, rekwizytami kojarzonymi z psem: *buda*, *kość*, a także neologizmy: *psiość* czy *psie dziecko*. Ankietowani wymieniali również połączenia wyrazowe z leksemem *pies*: *bezpański pies*, *psi żywot*. Do tej grupy zaklasyfikowano także

zapisaną przez nich cechę *troski* oraz określenie *odpowiedzialność*, które nie znalazło się w grupie pozytywnych skojarzeń, ponieważ raczej nie odnosi się do cechy psa, lecz jego opiekuna/właściciela.

Wstępne obserwacje pod względem tematycznym skłoniły do bardziej pogłębionych analiz, pozwalających uzyskać więcej informacji na temat obrazu psa wyłaniającego się z odpowiedzi ankietowanych. Jak wskazują powyższe rozważania, trudno jednoznacznie zaklasyfikować podane przez badanych skojarzenia, opierając się jedynie na luźnym związku tematycznym. Dokonano zatem ich podziału, wykorzystując kategorie podziału tematycznego użyte przez autorów *Wielkiego słownika języka polskiego PAN*. Jest to pierwszy polski elektroniczny słownik współczesnego języka polskiego, w którym hasła są klasyfikowane tematycznie. Zgodnie z założeniem autorki schematu klasyfikacyjnego Barbary Batko-Tokarz odzwierciedla on „naiwnosemantyczny stosunek do rzeczywistości językowej przeciętnego użytkownika języka i jego zdroworozsądkowe, potoczne widzenie świata” (Batko-Tokarz, 2018: 80). Ponadto ma on charakter antropocentryczny, dzięki czemu z powodzeniem można go zastosować do badań postrzegania psa właśnie przez człowieka. W ich toku każdemu skojarzeniu przypisano odpowiednią kategorię. Ponieważ w WSJP PAN zdecydowano o możliwości kilkakrotnego zaklasyfikowania poszczególnych znaczeń, również w opisywanych w niniejszym artykule dociekaniach zastosowano tę zasadę. Spowodowało to uzyskanie większej liczby kategorii tematycznych, a zarazem rozwiązało problem wyznaczenia granicy pól semantycznych pomiędzy poszczególnymi hasłami – skojarzeniami. W badaniach wykorzystano podział trzeciego stopnia, czyli najbardziej szczegółowy – na podpole¹, oraz pierwszego stopnia, czyli najbardziej ogólny – na sferę. Następnie analizowane hasła stosownie pogrupowano.

Tab. 1. Kategorie tematyczne (podpola, pola i sfery) skojarzeń z psem na podstawie odpowiedzi respondentów

Lp.	Sfera tematyczna	Liczba wystąpień	Procent wystąpień	Podpole/pole tematyczne
1	Człowiek jako istota psychiczna	128	21,55	określenia relacji międzyludzkich
2	Człowiek i przyroda	122	20,54	hodowla i opieka nad zwierzętami; człowiek wobec zwierząt
3	Człowiek jako istota psychiczna	81	13,64	emocje i uczucia
4	Człowiek jako istota psychiczna	55	9,26	cechy charakteru, temperamentu zdolności i umiejętności
5	Człowiek jako istota psychiczna	35	5,89	określenia osób wchodzących w relacje międzyludzkie

¹ W przypadku niektórych haseł słownikowych kwalifikacja tematyczna zawierała wskazanie pola tematycznego bez podania podpola.

Lp.	Sfera tematyczna	Liczba wystąpień	Procent wystąpień	Podpole/pole tematyczne
6	Człowiek w społeczeństwie	24	4,04	stosunki, grupy i organizacje społeczne
7	Człowiek jako istota psychiczna	13	2,19	wola, postawy, nastawienie człowieka wobec świata i życia
8	Codzienne życie człowieka	12	2,02	Rodzina ^a
9	Codzienne życie człowieka	10	1,68	urlop i wypoczynek
10	Człowiek i przyroda	9	1,52	budowa i funkcjonowanie organizmów zwierzęcych
11	Człowiek i przyroda	9	1,52	zwyczaje i zachowania zwierząt
12	Człowiek jako istota psychiczna	8	1,35	wola, postawy, nastawienie człowieka wobec świata i życia
13	Człowiek w społeczeństwie	8	1,35	Zasady współżycia społecznego
14	Codzienne życie człowieka	7	1,18	czas wolny
15	Kategorie fizyczne	7	1,18	jakość i intensywność
16	Człowiek jako istota fizyczna	6	1,01	Wygląd
17	Człowiek jako istota fizyczna	5	0,84	narodziny i dzieciństwo
18	Człowiek i przyroda	4	0,67	zwyczaje i zachowania zwierząt
19	Codzienne życie człowieka	4	0,67	gry i zabawy
20	Człowiek jako istota psychiczna	4	0,67	określenia człowieka ze względu na jego wyposażenie
21	Codzienne życie człowieka	3	0,51	czynności związane ze sportem
22	Kategorie fizyczne	3	0,51	ruch i spoczynek
23	Człowiek jako istota psychiczna	3	0,51	słownictwo oceniające
24	Codzienne życie człowieka	3	0,51	sport
25	Człowiek i przyroda	3	0,51	świat zwierząt
26	Kategorie fizyczne	2	0,34	cechy dotykowe

Lp.	Sfera tematyczna	Liczba wystąpień	Procent wystąpień	Podpole/pole tematyczne
27	Człowiek jako istota psychiczna	2	0,34	prawdy i wartości życiowe
28	Człowiek jako istota fizyczna	2	0,34	sprawność i wydolność organizmu
29	Człowiek jako istota psychiczna	2	0,34	zachowania emocjonalne
30	Człowiek jako istota fizyczna	2	0,34	Zmysły
31	Człowiek i przyroda	2	0,34	zwierzęta domowe i hodowlane
32	Człowiek w społeczeństwie	2	0,34	zwroty grzecznościowe i zachowania akceptowane społecznie
33	Człowiek jako istota fizyczna	1	0,17	Bieg życia
34	Człowiek jako istota fizyczna	1	0,17	czynności i stany fizjologiczne
35	Codzienne życie człowieka	1	0,17	czynności związane z codziennym życiem w domu
36	Codzienne życie człowieka	1	0,17	dom/inne miejsca zamieszkania i ich otoczenie
37	Człowiek jako istota psychiczna	1	0,17	Działalność intelektualna człowieka
38	Kategorie fizyczne	1	0,17	Dźwięki
39	Człowiek jako istota psychiczna	1	0,17	nazwy działań intelektualnych człowieka
40	Człowiek w społeczeństwie	1	0,17	pozaszkolne formy nauczania
41	Człowiek jako istota psychiczna	1	0,17	stany psychiczne człowieka
42	Kategorie fizyczne	1	0,17	temperatura i ogień
43	Człowiek w społeczeństwie	1	0,17	Własność
44	Codzienne życie człowieka	1	0,17	zawody
45	Człowiek i przyroda	1	0,17	zwierzęta domowe i hodowlane

^a Zapis wielką lub małą literą jest zależny od tego, czy dotyczy pola, czy podpola, i zgodny jest z zapisem stosowanym przez autorów słownika WSJP PAN.

Źródło: opracowanie własne na podstawie kwalifikacji tematycznej w WSJP PAN.

Wśród grup tematycznych występujących we wspomnianym słowniku znajdują się główne kategorie nazwane sferami:

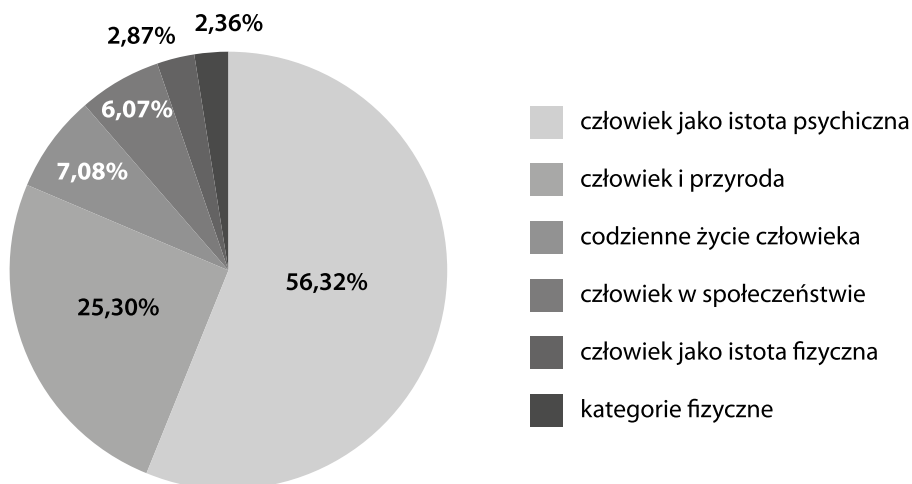
- człowiek jako istota fizyczna,
- człowiek jako istota psychiczna,
- codzienne życie człowieka,
- człowiek w społeczeństwie,
- człowiek i technika,
- człowiek i przyroda,
- kategorie fizyczne.

W związku z badaną tematyką można było przypuszczać, że w ankietach będą odnotowane skojarzenia dotyczące tematyki człowieka i przyrody. Jednak, mając na uwadze obecną rolę psa w życiu człowieka, należało także spodziewać się, że pojawi się kwalifikacja odmienna.

Korzystając ze słownika oraz podanej w nim szczegółowej kwalifikacji, zgodnie z którą hasłom przypisano podpole, stwierdzono, że najwięcej konotacji to określenia relacji międzyludzkich. Poza wspomnianym wyżej bardzo liczny skojarzeniem psa z *przyjaźnią* wymieniano także: *opiekę, partnerstwo, troskę, wspólnotę oraz zaufanie*, które również można zakwalifikować do tej grupy tematycznej. Drugą pozycję pod względem liczebności zajmują skojarzenia z podpole związane z zwierzętami, a mianowicie hodowla i opieka nad zwierzętami; człowiek wobec zwierząt. Do tej grupy zakwalifikowano między innymi leksemy: *bezpański, buda, słodziak*. Wskazane przykłady pokazują, że zbiory semantyczne abstrahują od wartościowania i gromadzą konotacje niezależnie od nastawienia ich autora. Na trzecim miejscu znalazły się skojarzenia z grupy emocje i uczucia, takie jak: *miłość, przywiązanie, radość czy spokój*.

Dalsze miejsca w hierarchii tematycznej zajęły podpole: cechy charakteru, temperamentu, zdolności i umiejętności oraz określenia osób wchodzących w relacje międzyludzkie, które podobnie jak pierwsze i drugie przyporządkowane są do sfery człowiek jako istota psychiczna. Kwalifikacje tematyczne przypisane podanym przez badanych skojarzeniom dotyczą grup tematycznych związanych z jeszcze kilkoma innymi kategoriami: codzienne życie człowieka oraz kategorie fizyczne, a także człowiek w społeczeństwie.

Kolejny etap badań stanowiło przeanalizowanie wskazanych przez respondentów konotacji z wykorzystaniem sfer tematycznych wyróżnionych przez autorów *Wielkiego słownika języka polskiego PAN*. Na ich podstawie dokonano podziału wymienionych skojarzeń na siedem kategorii tematycznych i określono, która z nich tworzy największy zbiór.

Rys. 1. Sfery tematyczne skojarzeń z psami (na podstawie odpowiedzi respondentów)

Źródło: opracowanie własne na podstawie WSJP PAN.

W odpowiedziach respondentów wystąpiły skojarzenia, które zgodnie z kwalifikacją tematyczną zostały przypisane jedynie do sześciu sfer tematycznych. Nie odnotowano skojarzeń powiązanych z grupą człowiek i technika, co w przypadku skojarzeń z psami nie zaskakuje. Najwięcej badanych leksemów (sporo ponad 50%) związanych jest z tematem człowiek jako istota psychiczna, co potwierdza emocjonalny stosunek ludzi do tych zwierząt. Oczywiście wydają się skojarzenia, które znalazły się na drugim miejscu pod względem frekwencji i dotyczą zagadnienia człowiek i przyroda. Natomiast mniej analizowanych leksemów wiąże się tematycznie z pozostałymi sferami. Zatem – według odpowiedzi respondentów – pies nie odgrywa tak dużej roli w codziennym życiu człowieka, a tym bardziej więź z nim nie kojarzy się z relacją społeczną. Skojarzenia z psem w minimalnym stopniu (po około 2% i niecałe 3%) wiążą się z cechami fizycznymi człowieka czy jakimikolwiek kategoriami fizycznymi.

Związki frazeologiczne kojarzone z psem

Respondenci w ankiecie badawczej zostali także poproszeni o podanie znanych im związków frazeologicznych, zawierających słowo *pies*. Zapytano przy tym oddzielnie o przysłowia i powiedzenia, żeby łatwiej można było skojarzyć odpowiednie połączenia wyrazowe. Każdy z badanych podał po kilka. Uzyskano łącznie 484 przykłady, z których – co oczywiste – sporo się powtarzało. Ankietowani wymienili 90 różnych połączeń wyrazowych, a wśród nich najczęściej wystąpiły: *wierny jak pies* (62 notowania), *pogoda pod psem* (47 wystąpień)², *pieskie życie* (46 notowań). Ze względu na założenia badawcze

² W tabeli zamieszczono razem ze związkiem o podobnym znaczeniu: *psia pogoda*, który respondenci wymienili 15 razy.

nie dokonano strukturalnego podziału wymienionych związków, lecz skupiono się na ich znaczeniu i wartości pejoratywnej, a następnie podjęto próbę ich interpretacji pod kątem stosunku ludzi do psów. Związki frazeologiczne natomiast podzielono, podobnie jak w przypadku skojarzeń wyrazowych, na pozytywne i negatywne. Dodano także kategorię *neutralne*. W przypadku badanych połączeń wyrazowych wartość pejoratywną określano w odniesieniu do psa, nie zaś do wydźwięku całości. Na przykład zgodnie z *Wielkim słownikiem języka polskiego PAN* związek *ktoś/coś schodzi na psy* oznacza, że ktoś lub coś traci dotychczasową pozycję, renomę lub status, a w związku z tym sugeruje niski poziom psów, dlatego to połączenie zostało uznane za negatywne. Pozytywny wydźwięk w kontekście psa ma między innymi związek *wierny jak pies* odnoszący się do przywiązania i lojalności ze strony zwierzęcia wobec człowieka. Za frazeologizm neutralny w stosunku do psów uznano związek *jak rzep psiego ogona* oznaczony wprawdzie w *Wielkim słowniku języka polskiego PAN* kwalifikatorem *pejorat.* ze znaczeniem ‘natrętnie, uporczywie i nieustannie’, jednak odnoszącym się do słowa *rzep*, a nie *pies*, który w tym wypadku nie jest w żaden sposób oceniany.

Po dokonaniu podziału ustalono, że psy wartościowane są negatywnie w 252 wpisach respondentów, czyli aż w 60% wszystkich. Pozytywne przykłady stanowiły 93 wypowiedzi, czyli 22%. Za neutralne uznano 78, czyli 18% podanych przez respondentów odpowiedzi³.

Tab. 2. Związki frazeologiczne z leksemem *pies* najczęściej wymieniane przez respondentów

Związek wyrazowy	Liczba wystąpień	Wartość pejoratywna w odniesieniu do psa	Definicja (na podstawie WSJP PAN) ^a	Komentarz
świat/pogoda pod psem/ psia pogoda	64	negatywna	zła, nieprzyjemna pogoda – najczęściej deszcz, wiatr, zimno i ogólnie ponura aura	związek może mieć korzenie w dawnej, negatywnej percepcji psa, który w przeszłości kojarzył się z brudem i negatywnymi cechami
pieskie życie	46	negatywna	życie pełne trudności, cierpienia, upokorzeń i ogólnego braku komfortu	określenie życia ciężkiego i nędznego, często porównywane do losu psa, który był kiedyś traktowany jako zwierzę podrzędne i pozbawione wielu przywilejów

³ Dokonując podziału pod względem wartości pejoratywnej badanych frazeologizmów, liczono odpowiedzi respondentów, nawet jeśli podane związki frazeologiczne się powtarzały. Takie podejście miało uwzględnić znajomość frazeologizmów, ale także ich popularność wśród badanych i powiązać je ze skojarzeniami wyrazowymi.

Związek wyrazowy	Liczba wystąpień	Wartość pejoratywna w odniesieniu do psa	Definicja (na podstawie WSJP PAN)^a	Komentarz
ktoś żyje jak pies z kotem	27	negatywna	ktoś kłóci się i nie lubi się z kimś	psy i koty często nie potrafią ze sobą zgodnie żyć
nie dla psa kielbasa	22	negatywna	niestety, to nie jest dla wszystkich, tylko dla wybranych	psy ocenione jako „nie-wtajemniczone”
na psa urok	16	negatywna	zaklęcie/przekleństwo	jedna z koncepcji pochodzenia mówi, że zaklęcie to miało za zadanie przenieść negatywne energie, choroby lub uroki z człowieka na psa
pies ogrodnika	15	negatywna	osoba, która nie pozwala innym skorzystać z czegoś, mimo że sama z tego nie korzysta	może mieć źródło w historii, która mówi o psie leżącym w ogrodzie i niepozwalającym innym na korzystanie z owoców czy warzyw, mimo że sam ich nie je
pies na baby	14	negatywna	porównanie do psa ma swoje korzenie w obserwacji zachowań niektórych psów, które wykazują dużą aktywność i zainteresowanie wobec samic	kierowanie się instynktem a nie uczuciami
psu na budę	14	negatywna	coś okazało się zupełnie nieprzydatne	jeśli coś nadaje się tylko na budę dla psa, to jest niepotrzebne
pies ci mordę lizał/pies cię lizał/pies cię trącał/pies go trącał	11	negatywna	<i>pot. pogard.</i> używane w sytuacji, gdy mówiący chce podkreślić, że nie zależy mu na kimś i nie będzie się przejmował działaniami tej osoby	wyrażenie dezaprobaty i negatywnego stosunku przez przywołanie psa

Związek wyrazowy	Liczba wystąpień	Wartość pejoratywna w odniesieniu do psa	Definicja (na podstawie WSJP PAN)^a	Komentarz
pies z kulawą nogą (by się nie zainteresował)	10	negatywna	w tym kontekście nie odnosi się do zwierzęcia, ale do czegoś, co jest mało wartościowe, nieistotne	pies jako coś gorszego, zwłaszcza kulawy
ktoś/coś schodzi na psy	8	negatywna	ktoś lub coś traci dotychczasową pozycję, renomę lub status	podkreślenie niższej pozycji psa
psy szczekają, karawana idzie (jedzie) dalej	8	negatywna	mimo różnych wydarzeń i prób wpłynięcia na zmianę sytuacji życie toczy się swoim biegiem / „psy szczekają”: symbolizuje krytykę, protesty, negatywne opinie lub przeszkody	psy jako ożywienie krytyki, negatywnych komentarzy ludzi
ktoś łże jak pies	5	negatywna	<i>pejorat.</i> ktoś ewidentnie, bezczelnie kłamie	pies jako synonim kłamcy
psia krew/psiakrew	5	negatywna	wulgarne określenie, pochodzące od połączenia słów <i>pies</i> i <i>krew</i> ; pierwotnie, wyrażenie to miało charakter obelżywy, używane do wyrażania gniewu lub dezaprobaty	psia krew jako coś gorszego
psia mać/psiamać	5	negatywna	związek frazeologiczny <i>psiamać</i> to eufemizm, czyli łagodniejsze określenie dla mocniejszego, często wulgarного wyrażenia	<i>hist.</i> znaczenie <i>matka psa</i> , używane jako wulgaryzm nadaje określeniu negatywną wartość

Związek wyrazowy	Liczba wystąpień	Wartość pejoratywna w odniesieniu do psa	Definicja (na podstawie WSJP PAN)^a	Komentarz
ktoś wiesza psy na kimś/ czymś	4	negatywna	ktoś bardzo źle się o kimś lub o czymś wyraża; może wywodzić się ze średniowiecznych zwyczajów, gdzie skazańców obwieszano psami w celu dodatkowego upokorzenia	psy jako upokorzenie
psi obowiązek	4	negatywna	<i>pot.</i> coś, co zdaniem mówiącego, osoba lub instytucja, o której mowa, bezwzględnie musi wykonać, bo wynika to z jej statusu	<i>psi</i> nadaje obowiązkowi negatywne zabarwienie, sugerując coś nieprzyjemnego, ciężkiego do zniesienia, jakby zwierzęce, a nie ludzkie
psia dola	3	negatywna	dokładne źródło nie jest znane, lecz popularne tłumaczenie odwołuje się do losu psów w przeszłości, które często były traktowane jako zwierzęta gorszego sortu	<i>psia</i> wzmacnia negatywne znaczenie
traktować kogoś jak psa	3	negatywna	źle i z pogardą lub bezlitośnie; traktować kogoś jak psa to zwrot budzący same negatywne konotacje	pies symbolizuje coś nieistotnego, lekceważonego, poniewieranego
psim śwędem/trafem	3	negatywna	szczęśliwie, fartem, fuksem, bez specjalnego wysiłku, łatwo, nie wiedząc do końca jak	pies jako ktoś, kto zyskał coś przez przypadek, a nie np. pracą
francuski piesek	2	negatywna	osoba nadmiernie wybredna i rozpieszczona	pies jako ktoś rozpieszczony w negatywnym znaczeniu
coś goi się na kimś jak na psie	15	neutralna	rany na ciele goją się komuś łatwo	odniesienie do obserwacji, że rany na ciele psa goją się szybciej niż u człowieka

Związek wyrazowy	Liczba wystąpień	Wartość pejoratywna w odniesieniu do psa	Definicja (na podstawie WSJP PAN) ^a	Komentarz
należy się jak psu buda/zupa	12	neutralna	związek prawdopodobnie wywodzi się z obserwacji, że pies ma naturalną potrzebę posiadania schronienia, a buda jest dla niego oczywistym miejscem; analogicznie coś, co <i>należy się jak psu buda</i> , jest tak samo oczywiste i konieczne dla danej osoby	wyrażenie konieczności schronienia i pożywienia
jak zbity pies	6	neutralna	potoczne określenie oznaczające kogoś, kto czuje się zmaltrętowany, przygnębiony lub nadmiernie potulny	stan psychiczny i fizyczny psa wykorzystany do pokazania stanu człowieka, chociaż z sugestią, że zwierzęta mogą być bite
tu jest/leży pies pogrzebany/zakopany/pies pogrzebany	6	neutralna	<i>pot.</i> omawiana kwestia jest najistotniejsza dla danego problemu	kalka z niemieckiego <i>da liegt der Hund begraben</i> , które z kolei ma swoje korzenie w napisie na nagrobku psa w miejscowości Winterstein w Niemczech
jak psu z gardła wyjęte	4	neutralna	bardzo pognieciony	odniesienie do wyglądu przedmiotów pogryzionych przez psa
jak ty z psem, tak pies z tobą	4	neutralna	sposób, w jaki traktujemy innych, ma wpływ na to, jak oni nas traktują	zasada relacji między człowiekiem a zwierzęciem, a w szczególności między człowiekiem a psem
psy dupami szczekają	4	neutralna	używane do zaznaczenia, że miejsce, o którym mowa, to miejsce odludne, z dala od cywilizacji	psy jako zwierzęta kojarzone z otwartą przestrzenią i wiejskim krajobrazem stają się w tym wyrażeniu metaforą braku kontaktu z ludźmi i otaczającą ich infrastrukturą

Związek wyrazowy	Liczba wystąpień	Wartość pejoratywna w odniesieniu do psa	Definicja (na podstawie WSJP PAN)^a	Komentarz
jak rzep psiego ogona	3	neutralna	natrętnie, uporczywie i nieustannie	ogon psa jest miejscem, do którego rzepy często się przyczepiają z powodu jego owłosienia
ktoś podchodzi do czegoś jak pies do jeża	3	neutralna	ktoś przystępuje do czegoś bardzo ostrożnie, gdyż obawia się trudności i niepowodzeń	wiąże się z naturalnym zachowaniem psów wobec jeży; pies, widząc jeża, często podchodzi do niego z ciekawością, ale jednocześnie zachowując dużą ostrożność z powodu kolców jeża
coś zda się psu na buty	2	neutralna	błędnie „psu na butę”	interpretuje się jako bezużyteczne, bo psu buty są niepotrzebne
jak pies je, to nie szczeka, bo mu miska ucieka	2	neutralna	robienie dwóch rzeczy jednocześnie czasem niesie oplakane skutki	związek opiera się na obserwacji zachowań zwierząt i przenosi je na ludzkie zachowania
jak się chce psa uderzyć, to kij się znajdzie	2	neutralna	jeśli ktoś chce wystąpić wobec kogoś z pretensjami, zarzutami, to zawsze znajdzie jakiś powód	atakujący nie kieruje się sprawiedliwością czy obiektywnymi faktami, a jedynie potrzebą znalezienia kozła ofiarnego
wierny jak pies	62	pozytywna	oznacza kogoś bardzo oddanego i lojalnego	pochodzi z wielowiekowej tradycji obcowania człowieka z psami, która ukształtowała stereotyp psa jako zwierzęcia oddanego i lojalnego
pies to najlepszy przyjaciel człowieka	20	pozytywna	wyraża głęboką i wyjątkową więź między psem a człowiekiem	korzenie w głębokiej i wielowiekowej relacji między ludźmi a psami, która ewoluowała od użytkowych do emocjonalnych więzi

Związek wyrazowy	Liczba wystąpień	Wartość pejoratywna w odniesieniu do psa	Definicja (na podstawie WSJP PAN) ^a	Komentarz
psia miłość	2	pozytywna	związek odnoszący się do bezwarunkowej, wiernej i często ślepej miłości, jaką pies okazuje swojemu właścicielowi	pochodzi ona z obserwacji zachowań psów, które słyną z lojalności i oddania swoim opiekunom

^a W przypadkach, w których danego związku nie odnotowano w WSJP PAN, korzystano z innych źródeł frazeologicznych, takich jak *Słownik frazeologiczny języka polskiego* Stanisława Skorupki (2002) oraz *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego. Pomoc dla piszących* Piotra Müldnera-Nieckowskiego oraz Łukasza Müldnera-Nieckowskiego (2022).

Źródło: opracowanie własne.

Zakończenie

Opisane w niniejszym artykule badania nie dają jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, jaki jest obraz psa. Głównym powodem jest fakt, że przeprowadzono je na wybranej grupie osób, które w większości zadeklarowały sympatię w stosunku do tego zwierzęcia. Ich odpowiedzi wskazują na to, że pies w jakiś sposób jest w ich życiu obecny. A wymienione skojarzenia słowne potwierdzają pozytywny stosunek do tego czworonoga.

Skojarzenia wyrazowe podane przez ankietowanych mają charakter subiektywny i mogą odzwierciedlać współczesny stosunek człowieka do czworonoga. Przejawem tego jest też tworzenie indywidualnych połączeń wyrazowych, takich jak: *pies jest jedyną istotą na świecie, która kocha ciebie bardziej niż siebie*” czy *bogaci ludzie mają na ubraniach metki, szczęśliwi mają na nich sierść*, które jednak nie są jeszcze utrwalone w systemie kulturowym.

Inny obraz psa wyłania się z historycznie i kulturowo utrwalonych związków frazeologicznych, w których zawarto sporo negatywnych cech, podkreślających przede wszystkim, że pies to istota znajdująca się na dużo niższym poziomie niż człowiek.

Frazeologizmy jednak ze względu na swoje specyficzne cechy stanowią nośnik wiedzy o obyczajach i sposobie myślenia danego społeczeństwa. Ich rolę należy rozpatrywać na gruncie historycznym, nie zaś współczesnym. Z tego powodu nie można na ich podstawie wnioskować o wizerunku psa w ostatnich latach. Bardziej pomocne w tym względzie było wskazanie wybranych przez respondentów związków frazeologicznych, które w tym celu przeanalizowano. Powszechnie znane połączenie *pieskie życie*, które zostało wielokrotnie odnotowane w ankietach, można uznać za przykład pokazujący zmianę nastawienia do psa, bo właścicielom czy opiekunom tych zwierząt może się ono obecnie bardzo dobrze kojarzyć. Natomiast w słownikach występuje ono – podobnie jak *psia dola* czy *psi los* – w znaczeniu ‘bardzo zły, ciężki los, trudna sytuacja życiowa, nieszczęście’. Wydaje się więc, że kolejny etap badań tego materiału źródłowego mogłaby stanowić analiza sposobów interpretacji wybranych związków wyrazowych. Być może

dziś frazeologizmy odnoszące się do egzystencji psów, takie jak *pieskie życie*, wcale nie kojarzą się z czymś złym, tylko mają znaczenie podobne do rymującego się z nim połączenia wyrazowego *rajskie życie*.

Wykorzystanie kategorii tematycznych użytych w *Wielkim słowniku języka polskiego PAN* pozwoliło na pokazanie, że współczesne relacje z psem dotyczą w dużej mierze sfery psychicznej człowieka. Pies nie jest już postrzegany (tak jak niegdyś) jako stróż czy obrońca, lecz towarzysz, przyjaciel, a nawet członek rodziny, na co wskazują odczuwane w stosunku do niego emocje. Uczucia przypisywane są też samemu psu. Człowiek wykonuje na co dzień z psem różne aktywności, na przykład sportowe, co również dowodzi, że między człowiekiem a psem istnieje szczególna więź.

Bibliografia

Batko-Tokarz B. (2018), *Klasyfikacja tematyczna w WSJP PAN*, [w:] P. Żmigrodzki, M. Bańko, B. Batko-Tokarz (red.), *Wielki słownik języka polskiego PAN. Geneza, koncepcja, zasady opracowania*, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, s. 79–92.

Błajet P., Błajet Z. (2017), *Metafora z motywem psa, czyli o bliskości odległych kultur*, „Edukacja Międzykulturowa”, vol. 1(6), s. 163–181.

Burkacka I. (2015), *Dlaczego pieseł i kotel są lepsze od psa i kota, a nieogar jest nie halo? Uwagi o nowszych neologizmach występujących w słownictwie młodzieżowym*, [w:] U. Sokólska (red.), *Odkrywanie słowa – historia i współczesność*, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, s. 395–408.

Cyrek B. (2017), *Uprzedmiotowanie i uczłowieczenie – wizerunek psa w serwisach ogłoszeniowych*, „Maska. Magazyn społeczno-kulturowo-antropologiczny”, vol. 4, s. 91–102.

Karczmarchuk R. (1997), *Pies i człowiek w ciągu stuleci*, „Kosmos. Problemy nauk biologicznych”, vol. 46, s. 301–312.

Kijak A. (2024), *Towarzysz, przyjaciel, wróg... – postrzeganie psa na przykładzie wybranych tekstów*, „Językoznawstwo”, nr 1, s. 152–160.

Lemański J. (2011), *Negatywny obraz psa w Biblii: przyczyny i konsekwencje*, „Colloquia Theologica Ottoniana”, nr 1, s. 51–96.

Mosiółek K. (1992), *Stereotypy psa zawarte w języku polskim*, „Poradnik Językowy”, vol. 4, s. 301–304.

Mosiółek-Kłosińska K. (1995), *Motywacja związków frazeologicznych zawierających wyrazy „pies” i „kot”*, „Etnolingwistyka”, vol. 7, s. 21–31.

Müldner-Nieckowski P., Müldner-Nieckowski Ł. (2022), *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego. Pomoc dla piszących*, Warszawa: Wydawnictwo Aula.

Pacula J. (2020), *Not only the pies [dog] – on several animalistic names of prison officers in the history of Polish criminal Jargon*, „Jazykovedný časopis (Journal of Linguistics)”, vol. 71(1), s. 91–108.

Skorupka S. (2002), *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa: Wiedza Powszechna.

Sobstyl K. (2019), „*Bydlę mnie chapsnęło*” – negatywny obraz psa w komunikacji internetowej, [w:] E. Borkowska, A. Borkowski, M. Długolecka-Pietrzak, B. Stelingowska, E. Kozak (red.), *Pies w literaturze, kulturze, języku i mediach*, Siedlce: iWN Wydawnictwo Naukowe IKRiBL, s. 227–238.

Sojka-Masztalerz H. (2010), *O inwektywach zwierzęcych w języku polskim*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Kształcenie”, vol. 8(18), s. 11–24.

WSJP PAN: *Wielki słownik języka polskiego PAN*, <https://wsjp.pl/> [dostęp: 20.11.2025].

Zimnowoda J. (2003), *Opozycja homo–animal w ekspresywnych zwrotach językowych*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Język a Kultura”, vol. 15, s. 103–115.

Ten utwór jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe.

